

Dr. sc. Josip Pavliček\*

## ZNANSTVENO UTEMELJENA DETEKCIJA LAGANJA U FUNKCIJI KAZNENOG POSTUPKA

*Osposobljenost za prepoznavanje laganja temeljna je profesionalna vještina policijskih službenika, državnih odvjetnika i sudaca. U tom smislu ovaj članak donosi pregled suvremenih znanstvenih spoznaja o pojedinim karakteristikama laganja i mogućnostima detekcije laganja tijekom kaznenog postupka. Razmatrane su pojedine metode i taktički pristupi koji se koriste za detekciju laganja, a istaknute su prednosti i slabosti pojedinih verbalnih i neverbalnih indikatora laganja. Naglasak je stavljen i na pojedine karakteristike vođenja kriminalističkih intervjua i ispitivanja u različitim fazama kaznenog postupka kao važne pretpostavke za učinkovitu detekciju laganja. Upravo o razini osposobljenosti i vještini provođenja tih radnja često ovisi i uspješnost detekcije laganja. Posebno su istaknute mogućnosti otkrivanja laganja o planiranim događajima u budućnosti kao jedan od važnih alata u otkrivanju potencijalnih počinitelja kaznenih djela.*

*Ključne riječi: detekcija laganja, personalni izvori informacija, kriminalistički intervjui, ispitivanje*

### 1. UVOD

Izbjegavanje odgovornosti, a time posljedično i kazne, nalazi se među glavnim razlozima zašto ljudi lažu (Vrij 2008: 18). Kako je temeljna svrha kaznenog postupka upravo utvrđivanje odgovornosti za najteže oblike zabranjenih ponašanja u nekom društvu, opravdano je očekivati da će neki građani lagati radi prikrivanja kaznenih djela, pomoći počiniteljima, izbjegavanja sankcija ili drugih sličnih motiva. Suvremena kaznena procesna zakonodavstva s tom se činjenicom suočavaju tako što dopuštaju okrivljenicima obranu na način da ne moraju iskazivati o okolnostima koje bi ih teretile ili da čak iznose neistinu, a da za to ne budu dodatno kažnjeni. Ipak, ono što je na neki način dopušteno okrivljenicima u kaznenom postupku nije dopušteno svjedocima, žrtvama,

---

\* Dr. sc. Josip Pavliček, profesor Visoke policijske škole u Zagrebu

oštećenicima, vještacima ili prevoditeljima, za koje procesna zakonodavstva u pravilu traže govorenje cjelovite istine, pa i pod prijetnjom kaznene odgovornosti. Davanje lažnog iskaza, nalaza i mišljenja, prijevoda ili lažno prijavljivanje kaznenog djela predstavlja zasebno kazneno djelo. No i uz tako strogo postavljene zakonske odredbe o obvezi govorenja istine neki građani svejedno lažu tijekom kaznenog postupka.

Otkrivanje takvih laži u nekim će slučajevima biti lakše kada primjerice postoje uvjerljivi iskazi drugih osoba ili materijalni tragovi i dokazi koji su u suprotnosti s iskazom koji takva osoba daje, ili ukoliko postoje proturječnosti u samom iskazu, ili je iskaz očito lažan. Ipak, ponekad će biti potrebno procijeniti istinitost iskaza neke žrtve ili svjedoka, a da pri tome nemamo odgovarajućih materijalnih ili personalnih dokaza, a takav će iskaz biti važan za donošenje neke odluke u kaznenom postupku. U takvim situacijama trebat će se osloniti na odgovarajuću metodologiju ispitivanja, tijekom koje će biti potrebno zapažati određene verbalne i neverbalne indikatore laganja ili pak govorenja istine te nakon njihove ispravne interpretacije donijeti procjenu vjerodostojnosti iskaza.

Glavno pitanje koje se pojavljuje u takvim situacijama jest pitanje pouzdanosti procjena kojima se određeni iskaz ili njegov dio ocjenjuje kao istinit ili kao lažan. Treba reći odmah na početku da trenutačno ne postoji metoda s pomoću koje bi se uvijek i nedvojbeno moglo utvrditi govori li netko istinu ili laže. Kada bi ona postojala, pravosudni sustav kakav poznajemo ne bi bio potreban. Primijenili bismo je i vrlo brzo otkrili tko je počinitelj, a potom bi nam i neka jednostavnija računalna aplikacija bila dovoljna da odmjerimo kaznu ili neku drugu mjeru. S druge pak strane ne možemo odustati od procjene vjerodostojnosti iskaza i pokloniti vjeru svakom iskazu ili pak zauzeti suprotno stajalište da nikome ne vjerujemo. Drugim riječima, ipak ćemo morati na najbolji mogući način i s metodama koje su nam na raspolaganju pokušati biti što uspješniji u detektiranju laži.

Postojeće znanstvene spoznaje i iskustva u području detekcije laganja mogu biti iznimno korisne. Njihovu vrijednost treba promatrati u jačanju sposobnosti prepoznavanja laži. Naime osnovna je funkcija laži obmana, u ovom slučaju predstavnika pravosudnih tijela kako bi se izbjegao kazneni progon ili izborila što bolja pozicija tijekom postupka. Postojeće spoznaje o verbalnim i neverbalnim indikatorima laganja mogu pomoći u identificiranju pokušaja obmane. Iako to neće biti nedvojbeni dokaz, ipak će policijski službenici, državni odvjetnici i suci moći procijeniti je li određena izjava ili njezin dio potencijalno lažan i potom odgovarajućim taktikama ispitivanja dodatno razjasniti sporne okolnosti ili poduzeti dodatne radnje kako bi prikupili personalne i materijalne dokaze koji će potvrditi ili opovrgnuti iskaz. U svakom slučaju, postojat će manja vjerojatnost da određeni lažni iskaz uzmu u obzir kao istinit i na njemu temelje važne odluke u kaznenom postupku. Osim predstavnicima

spomenutih državnih tijela, spoznaje o načinima detekcije laganja bit će od koristi i odvjetnicima, koji će u kontaktu sa svojim klijentima, ali i tijekom prikupljanja informacija od osoba, moći kvalitetnije procijeniti vjerodostojnost takvih informacija

U tom će smislu predmet razmatranja u ovom članku, uz opće karakteristike laži i laganja povezanih s kaznenim postupkom, verbalne i neverbalne indikatore laganja, biti i vještine vođenja kriminalističkog intervjua i ispitivanja kao pretpostavke kvalitetne primjene metoda za detekciju laganja. Na kraju će biti riječi i o mogućnostima detekcije laganja o planovima u budućnosti, koje su važne s aspekta otkrivanja planiranja i pripremanja kaznenih djela, osobito terorizma i sličnih oblika ugrožavanja sigurnosti.

## **2. OPĆE ODREDNICE O LAŽI I LAGANJU**

### **2.1. Definiranje laži**

Radi razumijevanja pojedinih pristupa detekciji laganja potrebno je odrediti što se sve smatra laganjem. Bond i Robinson (1988: 295) definiraju laganje kao pogrešnu komunikaciju koja donosi korist komunikatoru. Ekman (1992: 41) ističe da je laganje slobodni odabir obmanjivanja neke osobe bez upozorenja na tu namjeru. Vrij (2008: 14) naglašava da laganje nije moguće bez namjere obmanjivanja. U tom smislu za laž se može smatrati namjerna izjava ili drugi oblik komunikacije (usmeno, pismeno, ponašanjem) koja je dana drugoj osobi ili osobama o nečemu za što onaj koji daje izjavu zna da nije istina ili samo pretpostavlja da nije istina ili prešućuje informaciju s namjerom obmane (dovođenja u zabludu) druge osobe. Laž može biti uspješna i neuspješna, ovisno o tome je li obmana uspjela ili nije. Laganjem možemo smatrati ljudsku aktivnost kojom se izražava laž. Pogreške, zablude i psihopatološka stanja tijekom kojih također dolazi do iznošenja neistinitih činjenica i izjava neće biti razmatrane u okviru ovog članka.

### **2.2. Načini laganja**

Laganje u kontekstu ovog članka možemo promatrati kao verbalno ili neverbalno izražavanje u funkciji počinjenja kaznenog djela, ali i kao laganje nadležnim državnim tijelima tijekom kaznenog postupka. Težište ovog rada bit će usmjereno na laganje građana policiji, državnom odvjetniku i sudu. Jasno je da subjekti koji sudjeluju u kaznenom postupku lažu iz nekoliko glavnih razloga. Počinitelji žele izbjeći ili ublažiti svoju odgovornost za počinjeno kazneno djelo, a time i kaznu. Svjedoci mogu samoinicijativno ili pod utjecajem strana

u postupku, optužbe ili okrivljenika lagati o onome što im je poznato. Žrtve i oštećenici laganjem ponekad nastoje umanjiti svoj doprinos počinjenju kaznenog djela, pa čak i predstavnici pravosudnih i drugih državnih tijela mogu lagati kako bi prikrili svoje eventualne propuste ili dodatno potkrijepili svoje rezultate rada. Međutim, kad se promatra s aspekta kaznenog postupka, ljudi lažu uglavnom na dva glavna načina: *prikrivanjem* ili ispuštanjem informacija i *izmišljanjem* ili krivotvorenjem informacija. Istraživanja pokazuju da ljudi češće lažu ispuštanjem ili prikrivanjem činjenica, ali i korištenjem oba načina laganja naizmjenično tijekom iskazivanja. Osobe koje lažu prikrivanjem informacija, kako naglašavaju Van Swol i Braun (2014: 1345), često osjećaju manje krivnje, smatraju da je takvo njihovo ponašanje manje socijalno neprihvatljivo i smatraju da je prikrivanje informacija manje obmanjujuće nego iskazivanje izmišljenih informacija.

U kontekstu načina laganja prikrivanjem informacija u praksi se često nameće pitanje: znači li konzumiranje prava na šutnju da osoba laže prikrivanjem činjenica. Uvažavajući pravna stajališta da konzumiranje prava na neiskazivanje ne smije prouzročiti štetne posljedice građanima tijekom kaznenog postupka, ipak s aspekta detekcije laganja odbijanje iskazivanja i odgovaranja na pitanja nadležnih državnih tijela o konkretnom kaznenom djelu možemo smatrati snažnim indikatorom laganja prikrivanjem činjenica. Pojava takvih indikatora treba potaknuti nadležna istražna tijela na dodatne napore u istraživanju i pronalaženju drugih relevantnih dokaza. Naime, kako naglašavaju u svojem radu Kassin i Norwick (2004), nitko razuman neće se izlagati kaznenom postupku ako ima argumente kojima može dokazati svoju nevinost.

### 3. SPOSOBNOST PREPOZNAVANJA LAŽI

“Imam osjećaj da govori istinu”, “Djeluje mi uvjerljivo”, “Ponašao se čudno tijekom ispitivanja”, “Nekako mi je sumnjiv, kao da nešto prešućuje”... To su česti primjeri zaključaka koje donosimo kada procjenjujemo istinitost izjava drugih osoba tijekom kaznenog postupka. Procjenjujemo uklapa li se određeno ponašanje sugovornika u naše predodžbe o laganju, je li sadržaj izjava logičan, stvaran, u skladu s našim informacijama ili znanjima o određenom slučaju ili temi. Koliko je naša vještina procjenjivanja dobra, takvi će biti i rezultati u prepoznavanju laži. Činimo to manje ili više uspješno. Analiziramo li ključne termine u prethodno spomenutim procjenama, kao što su “osjećaj”, “uvjerljivo”, “čudno”, “sumnjiv”, vidimo da naše zaključke o tome govori li netko istinu ili laže često temeljimo na dojmu, osjećaju, intuiciji, instinktu ili zdravom razumu.

Pouzdamo se u njih, iako često ne možemo na osnovi konkretnih argumenata obrazložiti zašto smo donijeli određeni zaključak. Ipak, i u takvim

situacijama nije riječ o nekim nadnaravnim sposobnostima, nego o nesvjesnoj analizi određenih verbalnih i neverbalnih elemenata temeljem kojih donosimo procjene. O pouzdanosti takvih intuitivnih procjena jednako je tako teško govoriti, osobito ukoliko nije pouzdano utvrđena istina na osnovi nekih drugih kriterija. Tako možemo ostati u uvjerenju da smo ispravno procijenili istinitost izjave neke osobe, a zapravo smo obmanuti.

Takav je pristup otkrivanju laži *selektivan* (biramo samo one indikatore koji su najizraženiji, koji nam se u tom trenutku čine relevantnima), *parcijalan* (ne uzimamo u obzir sve relevantne indikatore, a osobito ne one koje ne prepoznajemo), *površan* (i one indikatore koje uzmemo u obzir ne znamo često u potpunosti točno interpretirati ili se uzimaju u obzir samo pojedine komponente indikatora) i uglavnom *subjektivan* (donosimo ga temeljem dojma ne uzimajući u obzir sve objektivne činjenice), što nisu prihvatljivi kriteriji ukoliko na osnovi takve izjave trebamo donijeti odluke koje će imati određene pravne posljedice.

Brojna znanstvena istraživanja provedena diljem svijeta upućuju na to da je sposobnost prepoznavanja laži vrlo ograničena. Bond i DePaulo (2006) utvrdili su da su ljudi sposobni u prosječno 54 % slučajeva ispravno procijeniti je li izjava istinita ili lažna. Pri tome su ispravno prepoznali 47 % lažnih izjava i 61 % istinitih izjava. Ipak, moglo bi se očekivati da profesionalci iz različitih segmenata pravosudnog sustava imaju bolje rezultate u prepoznavanju laži od drugih građana. Međutim rezultati istraživanja pokazuju da se oni u tom pogledu ne razlikuju od ostalih građana. To potvrđuje i istraživanje koje su proveli Garrido, Masip i Herrero (2004), u kojem je sudjelovao 121 policijski službenik i 146 studenata. Tom prilikom nije utvrđena razlika u sposobnosti prepoznavanja laži između tih dviju skupina osoba. Zanimljivo je da su policijski službenici, za razliku od studenata, veći broj izjava pogrešno ocjenjivali kao lažne. Također su se prije istraživanja i policijski službenici i studenti izjasnili da smatraju kako će policijski službenici biti uspješniji u prepoznavanju lažnih izjava. To je uvjerenje bilo još izrazitije kod samih policijskih službenika.

Razloge za takvu slabu uspješnost profesionalaca u detekciji laganja Vrij i Semin (1996) pronalaze u tome što oni nisu sigurni koje indikatore trebaju promatrati i imaju pogrešna uvjerenja o tome koja ponašanja predstavljaju indikatore laganja. Tu činjenicu treba uzeti u obzir osobito u odnosu na identificiran veći broj pogrešno lažnih izjava, na što su upozorili Garrido i suradnici. Slabiji rezultati u detekciji laži događaju se i zbog usredotočenosti na neverbalne indikatore laganja, koje možemo smatrati manje pouzdanima u odnosu na verbalne indikatore laganja. Najviša razina pouzdanosti može se dostići kada se uzimaju u obzir obje skupine indikatora laganja.

Jednako tako, Porter i Brinke (2009), analizirajući uvjerenja kanadskih sudaca o tome koji su verbalni, vokalni i neverbalni indikatori povezani s la-

ganjem, pronašli su važna međusobna razmimoilaženja sudaca u tome koje indikatore uzimaju kao relevantne prilikom procjene vjerodostojnosti iskaza osoba.

#### 4. INDIKATORI LAGANJA

Prepoznavanje laži temelji se na analizi sadržaja iskaza ili tzv. verbalnim indikatorima laganja i uočavanju promjena u ponašanju osobe ili tzv. neverbalnim indikatorima laganja. Kroz povijest su brojni verbalni i neverbalni indikatori razmatrani u kontekstu laganja i do danas su ih znanstvenici identificirali više desetaka. Važno je ponoviti kako do sada nije identificiran jedan indikator ili skupina njih za koje bi se moglo ustvrditi da njihovo pojavljivanje tijekom iskazivanja nedvojbeno znači da osoba laže. Interpretaciju indikatora laganja treba činiti individualno za svaku osobu i događaj, ali i u kontekstu konkretne komunikacijske situacije. Naime određeni indikatori laganja pojavljuju se češće i kod većeg broja ljudi. S druge strane i kod iste osobe mogu se zapaziti različiti indikatori, različitog intenziteta i u različitim međusobnim kombinacijama, ovisno o okolnostima događaja o kojem laže, kome laže i okolnostima konkretne komunikacijske situacije. Ponekad znanstvenici tijekom istraživanja ne vode dovoljno računa o važnosti individualizacije tijekom interpretacije pojedinih verbalnih ili neverbalnih indikatora laganja, pa dolaze do suprotnih stajališta o njihovoj diskriminacijskoj vrijednosti.

Indikatori laganja nisu dokazi laganja, oni su indiciji koji, ukoliko su ispravno interpretirani, mogu pomoći u ispravnoj procjeni vjerodostojnosti iskaza. Oni nas upućuju na to da postoji mogućnost da je osoba određene činjenice prešutjela ili ih je prikrla, odnosno da ih je izmislila. Dijelovima iskaza kod kojih se pojave indikatori laganja trebat će posvetiti dodatnu pozornost kako bi se osoba koja laže do kraja „potopila“ u svojoj laži ili bi se ustanovilo da osoba govori istinu. U tu je svrhu potrebno koristiti odgovarajuće taktike postavljanja pitanja, o kojima će biti riječi u nastavku rada.

Prepoznavanje određenih verbalnih komunikacijskih oblika i ponašanja osobe koji se pojavljuju tijekom ispitivanja, ali i njihova ispravna interpretacija u kontekstu konkretnog slučaja i osobe, temelj su za uspješnije otkrivanje laži. Ispravno i stručno opisivanje indikatora govorenja istine ili indikatora laganja u obrazloženjima odluka koje su donijela nadležna pravosudna tijela, a u kojim su odlukama iskazi sudionika događaja imali važnu ulogu, mogu pridonijeti jasnijem argumentiranju razloga za donošenje konkretne odluke.

#### 4.1. Verbalni indikatori laganja

Polazeći od činjenice da se verbalna komunikacija odvija glasovima, riječima, rečenicama i drugim lingvističkim elementima, detekcijom laganja bave se i znanstvenici iz područja lingvistike i komunikologije.

U tom smislu McCornackova teorija manipulacije informacijama (Information Manipulation Theory - IMT) polazi od načela kooperativnosti u razmjeni informacija i temeljnih komunikacijskih maksima koje je postavio poznati britanski lingvist Paul Grice. Poštivanje četiri komunikacijske maksime – informativnosti (količine informacija koje se razmjenjuju), kvalitete (točnosti informacija koje se razmjenjuju), jasnoće (načina na koji se informacije razmjenjuju) i relevantnosti informacija koje se otkrivaju – pretpostavka je ispravne komunikacije, dok prikrivena povreda jedne ili više maksima znači vjerojatnost da se radi o lažnoj izjavi (Levine 2001).

Važnu podlogu McCornackovoj teoriji nalazimo i u komunikacijskoj postavci njemačkog psihologa Thea Herrmanna, koja upućuje na to da osoba koja daje izjavu određuje što će reći i koje će informacije otkriti. Rijetko osoba može prenijeti sve relevantne informacije, pa mora odabrati one koje će prenijeti i one koje će izostaviti. Drugim riječima, osoba verbalizira samo dio od ukupne količine informacija, a osoba koja sluša dekodiranjem tih dijelova stvorit će predodžbu o cjelini. Prema tome osoba koja laže može pretpostavljanjem toga kako će sugovornik interpretirati dio izjave koji mu je prenijela birati one segmente koji će ga dovesti u zabludu (McCornack, Morrison, Paik, Wisner i Zhu 2014).

Za stvaranje takvih predodžaba, ovisno o svakoj pojedinoj komunikacijskoj situaciji, koriste se brojni pojmovi, no istraživanja su pokazala da se pojedine jezične konstrukcije češće uočavaju prilikom laganja. Za potrebe ovog rada upozorit ćemo na nekoliko karakterističnih verbalnih indikatora laganja, koje, kao što je prethodno napomenuto, treba interpretirati sukladno konkretnoj komunikacijskoj situaciji.

Među indikatore oko kojih se slaže većina znanstvenika ubraja se manji broj samoreferirajućih riječi, pogotovo osobnih zamjenica „ja“, „mene“, „moj“ (Van Swol i Braun 2014; Vrij 2008), kojima osoba samu sebe tijekom isказа povezuje s nekim radnjama, okolnostima ili događajem, odnosno od njih se pokušava distancirati, ili, kako navode Floyd i suradnici (1996), reducirati vlasništvo nad nekom akcijom. Često se kao zamjena za samoreferirajuće pojmove pojavljuju generalizirajući pojmovi poput „uvijek“, „svi“, „svatko“ (Vrij 2008: 101), kojima se pokušava skrenuti pozornost s određenih osoba koje bi mogle biti primjerice počinitelji kaznenog djela i proširiti krug potencijalnih osumnjičenika. Iskazivanje osobe koja govori istinu karakterizira neposrednost, relevantnost i jasnoća u odnosu na neizravne, distancirajuće i dvosmislene odgovore osobe koja laže (Vrij 2008). Tim karakteristikama iskaza po-

sebnost se bavi metodom utvrđivanja stvarnosti (Reality Monitoring - RM), koju je razvio Johnson sa svojim suradnicima 80-ih godina prošlog stoljeća i koja je usmjerena upravo na razlikovanje izmišljenih od stvarnih slika u opisivanju prošlih događaja (Warmelink 2012). U tu je svrhu razvijen upitnik kojim se ocjenjuju karakteristike pamćenja na temelju sljedećih glavnih kriterija: jasnoća i slikovitost opisa, senzorne informacije (opisi onoga što je osoba vidjela, čula, mirisala, okusila i fizički osjetila), informacije o prostoru gdje se odvijao događaj, informacije o vremenskim okvirima odvijanja radnji, informacije o osjećajima, rekonstruktivnost iskaza (jesu li informacije dostatne za rekonstrukciju događaja?), realističnost iskaza, podaci o kognitivnim operacijama (zaključci koje je osoba donosila) (Warmelink 2012: 89). Izostanak tih karakterističnih informacija, opet promatrano individualno u odnosu na osobu i okolnosti odvijanja događaja, upućuje na lažni iskaz.

Za govorenje laži tijekom faze postavljanja pitanja u kriminalističkom intervjuu ili ispitivanju relevantni su i indikatori poput sporijeg govora u kritičnim dijelovima iskaza, kada svjedok ili okrivljenik dolaze do segmenta o kojem lažu, oklijevanja prilikom davanja odgovora na relevantno pitanje, ponavljanja pojedinih riječi ili rečenica, ponavljanja pitanja ili jednostavno ignoriranja ili preskakanja postavljenog pitanja.

Među najpoznatije i najpriznatije metode koje se koriste u procjeni vjerodostojnosti iskaza tijekom kaznenog postupka spada analiza vjerodostojnosti iskaza (Statement Validity Analysis - SVA). Ta je metoda usmjerena na analizu verbalnih indikatora, ali ne indikatora laganja, nego indikatora govorenja istine. Ključni segment metode SVA jest kriterijska analiza sadržaja iskaza (Criteria-Based Content Analysis – CBCA), koju čini 19 kriterija: logička struktura, kronološka nestrukturiranost, količina detalja, kontekstualno pozicioniranje, opis odnosa, interakcije, reprodukcija razgovora, neočekivani problemi tijekom događaja, neobični detalji, suvišni detalji, pogrešno razumijevanje točno reproduciranih detalja, povezani vanjski odnosi, opisivanje mentalnog stanja subjekta, opisivanje počiniteljeva mentalnog stanja, spontane korekcije, priznanje nedostatka pamćenja, povećanje sumnje u vlastito svjedočenje, samooptuživanje, traženje izlika za počinitelja, detalji karakteristični/tipični za počinjenje te vrste kaznenog djela (Steller i Köhnken 1989). Naknadnim usavršavanjem metode SVA Volbert i Steller (2014) došli su do zaključaka kako je potrebno uzeti u obzir, uz postojećih 19 kriterija, dodatne osobne i situacijske kriterije.

Među osobnim kriterijima izdvajaju:

- dob intervjuirane osobe u pogledu iznošenja količine detalja, kognitivnih sposobnosti ili korištenja jezika
- opću tendenciju iznošenja autobiografskih iskustava
- relevantna prethodna iskustva, odnosno bliskost s događajem o kojem iskazuju



- osobne karakteristike poput razvijene mašte, socijalne snalažljivosti ili sklonosti dramtiziranju
- vještinu laganja
- voljnost za svjedočenje.

U situacijske kriterije ubrajaju:

- kompleksnost događaja o kojem osoba iskazuje
- protek vremena od događaja do ispitivanja
- istovjetne događaje koji se višestruko ponavljaju
- tehnike intervjuiranja u smislu preskakanja slobodnog dosjećanja ili sugestivnog djelovanja na svjedoka.

Korištenje te metode u procjeni vjerodostojnosti iskaza otežano je u realnom vremenu tijekom kriminalističkog intervjua ili ispitivanja zbog velikog broja kriterija te se analiza obavlja naknadno na osnovi audio-videosnimaka.

## 4.2. Neverbalni indikatori laganja

Zbog dominantne pozicije osjetila vida, pomoću kojeg dobivamo najveći dio informacija iz naše okoline, i prilikom detekcije laganja u znatnoj se mjeri oslanjamo na vizualne informacije. Promatramo ponašanje sugovornika, uspoređujemo s našim iskustvima i znanjima o tome kako se ponašaju osobe koje lažu ili govore istinu i na osnovi toga donosimo našu procjenu. Na analizu ponašanja i neverbalne komunikacije još smo više oslonjeni u situacijama kada dobivamo informacije o novim, nepoznatim događajima i kada na osnovi prethodnih iskustava i znanja ne možemo ocijeniti točnost takvih informacija. Glavni predmet promatranja jesu nesvjesne radnje, pokreti dijelova tijela i izrazi lica. Vidljivost takvih neverbalnih indikatora laganja veća je ukoliko je intenzitet psihičkih podražaja jači. Pri razmatranju neverbalnih indikatora laži potrebno je uzeti u obzir važnost laži za pojedinca kao relevantno obilježje koje utječe na procjenu vjerodostojnosti iskaza. U tom smislu možemo govoriti o rasponu laži od izrazito visoke do izrazito niske važnosti za osobu. Pri tome treba naglasiti da je ocjena važnosti laži određena subjektivnim doživljajem neke situacije u kojoj osoba laže. Neka druga osoba bi tu istu situaciju mogla doživjeti na potpuno drugačiji način ili drugačijeg intenziteta. U razmatranju neverbalnih indikatora ograničit ćemo se samo na dva dominantna psihička procesa u otkrivanju laganja: kognitivne psihičke procese i emocije.

Interpretacija neverbalnih indikatora laganja koja se temelji na kognitivnoj teoriji polazi od postavke da laganje izaziva određeni stupanj kognitivnog opterećenja (Adams-Quackenbush 2015), što može utjecati na određene promjene u ponašanju. Promjene su vidljive u pogledu verbalnih i u pogledu neverbalnih indikatora laganja. Intenzitet promjena izraženiji je što je važnost onoga o čemu osoba laže veća. Opasnost od sankcija u kaznenom postupku svakako

predstavlja važnost visokog intenziteta. U svojem istraživanju Vrij i suradnici (2008) utvrdili su povezanost govornih pogrešaka, sporijeg govora i odgovora na pitanja, oklijevanja u odgovaranju, manje količine kontekstualnih detalja, ponavljanja riječi i mucanja s kognitivnim opterećenjem koje je prouzročilo govorenje laži. Takvi indikatori pojavljivali su se učestalije kod osoba koje su lagale nego kod osoba koje su govorile istinu.

U pogledu neverbalnih indikatora povezanih s kognitivnim opterećenjem uslijed laganja možemo uočiti na osobama zatvaranje očiju tijekom ili nakon razgovora o tematskim cjelinama o kojima ne mogu reći istinu, skretanje pogleda ili skretanje fokusa s osobe koja vodi razgovor, smanjivanje pokreta očiju. Razlozi za takve promjene jesu u minimaliziranju ometanja iz okoline i usredotočenje na osmišljavanje odgovora ili izjave. Zbog istih razloga može doći i do reduciranja tjelesnih pokreta i pokušaja uspostave relaksacije. Uz smanjivanje ometajućih faktora osoba nastoji osigurati što više vremena za osmišljavanje odgovora pomoću različitih taktika, poput ponavljanja pitanja, pauza koje ispunjava sporim izgovaranjem riječi, produljenog izgovaranja glasona, poštapalica i slično. S druge strane mogu se pojaviti i povećani broj treptaja očnih kapaka ili pokreta očiju koji u okolini pokušavaju pronaći poticaj za odgovor koji će dati (Walczyk, Harris, Duck i Mulay 2014: 32).

Na tim su spoznajama utemeljeni taktički pristupi tijekom vođenja intervjua ili ispitivanja, kao što su iskazivanje obrnutim redoslijedom, postavljanje neočekivanih pitanja, taktičko korištenje dokaza kojima se pojačava kognitivno opterećenje, a time i indikatori laganja. S druge strane, kako ističe Warmelink (2012: 61), kognitivno opterećenje mogu izazvati i druge okolnosti, kao što su nepoznavanje jezika primjerice prilikom preliminarnog intervjuiranja putnika u svrhu profiliranja u zračnim lukama.

Još je jedan psihički proces čovjeka povezan s laganjem. Radi se o emocijama. Pojedine emocije povezane su intenzivnije s laganjem. Primjerice strah od otkrivanja laži, osjećaj krivnje zbog laganja, ali i zadovoljstvo zbog uspjele laži (Ekman 1989) izazivaju kod većine osoba takvu razinu uzbuđenja da uslijed njih dolazi do određenih fizioloških promjena. Uslijed njih dolazi do povećanja broja otkucaja srca, povećanja krvnog tlaka, znojenja, širenja zjenica i drugih fizioloških reakcija. Takve promjene mogu se mjeriti instrumentalnim metodama, od kojih je najpoznatije poligrafsko ispitivanje, ili je moguće uočiti fiziološke promjene na tijelu kao što su crvenilo, znojenje, tremor ruku, grčenje mišića i druge. Postojanje određenih emocija može se uočiti i promatranjem lica osobe. Pokretanjem mišića lica formiraju se izrazi lica koji su specifični za pojedine emocije.

Međutim potrebno je imati na umu da prisutnost navedenih fizioloških promjena ne znači ujedno da osoba laže, nego te promjene mogu biti povezane s povećanom razinom stresa, do koje može doći zbog brojnih drugih okolnosti. Stoga je razlučivanje razloga pojavljivanja određenih fizioloških promjena te-

meljni zadatak tijekom cijelog intervjua ili ispitivanja. Drugim riječima, potrebno je razlučiti je li do spomenutih fizioloških promjena došlo zbog toga što je osoba neposredni počinitelj kaznenog djela, što je sudionik u počinjenju, što je u strahu od počinitelja ili ne želi biti involvirana u kazneni postupak, što prikriva neke druge činjenice, što postoji neka sporedna odgovornost i slično.

Kontakti s predstavnicima policije i pravosudnih tijela izazivaju u najmanju ruku nelagodu kod građana, a ukoliko postoji još i opasnost da budu kažnjeni ili ako su pitanja koja će im biti postavljena nelagodna, može se raditi i o vrlo stresnim situacijama (Bond i Fahey 1987). Takvo je stanje još izraženije ukoliko se radi o optužujućem pristupu ispitivanju, jer osobe koje su pogrešno optužene za laganje, kako to navode Bond i Fahey (1987), često pokazuju znakove anksioznosti i ponašanje slično onome kakvo imaju i osobe koje stvarno lažu.

S druge pak strane osumnjičenicima koji su recidivisti navikli su se na tretman tijekom kaznenog postupka i radnje tijekom njega, a osobito davanje iskaza može na njih djelovati manje stresno. Zbog svega naprijed spomenutog potrebno je pažljivo interpretirati neverbalne indikatore laganja i izbjegavati donošenje procjena samo na osnovi njih. Postoji široko suglasje među znanstvenicima oko toga da verbalni indikatori laganja imaju važniju ulogu u otkrivanju laži (Vrij 2008; Warmelink 2012; Granhang i Hartwig 2015 i mnogi drugi), a da neverbalni indikatori laganja mogu biti korisna potpora u tom procesu.

## **5. VJEŠTINA VOĐENJA KRIMINALISTIČKOG INTERVJUA I ISPITIVANJA KAO PREDUVJET ZA USPJEŠNU DETEKCIJU LAGANJA**

Na temelju spoznaja autora iz kriminalističke prakse, zbog brojnih subjektivnih, ali i objektivnih razloga, vođenje kriminalističkih intervjua i ispitivanja svih kaznenoprocenih kategorija građana ponekad se svodi na puko zadovoljavanje forme, bez dublje posvećenosti temeljitijem iskorištavanju personalnih izvora informacija i dokaza koji su nadležnim tijelima na raspolaganju. Ne prikupljaju se sva raspoloživa i relevantna saznanja ni od potpuno kooperativnih svjedoka, žrtava i okrivljenika, a osobito ne od onih koji su nekooperativni ili se koriste različitim načinima obmane. Razlog tome je uvriježeno stajalište kako svatko zna razgovarati, što podrazumijeva da je, nakon što usvoji osnovne zakonske odredbe o formi provođenja radnje, i stvarno sposoban provoditi kriminalistički intervju ili ispitivanje. Poštivanje procesne forme važno je, ali za usvajanje naprednije taktičke i komunikacijske razine, koja će dovesti do veće količine kvalitetnijih informacija, a time i dokaza u postupku, potrebno je takve sadržaje uvrstiti u studijske programe i provoditi specijalizirane edukacije i nije se dovoljno oslanjati na empirijske pristupe i učenje u hod.

S obzirom na to da se laganje odvija tijekom nekog oblika komunikacije, za otkrivanje laganja potrebno je poznavati karakteristike takvih komunikacijskih odnosa. Komunikacija predstavnika državnih tijela s građanima za potrebe kaznenog postupka razlikuje se od ostalih oblika komunikacije i u odnosu na sadržajne i u odnosu na formalne aspekte. Prije početka i u početnim stadijima kaznenog postupka komunikacija se odvija tijekom kriminalističkih intervjua, a u kasnijim stadijima tijekom radnja ispitivanja.

Način provođenja kriminalističkog intervjua i ispitivanja može imati presudan utjecaj na količinu i kvalitetu informacija koje će biti prikupljene. Najčešće se u praksi primjenjuje općeprihvaćena temeljna struktura tih radnja, koja se sastoji od glavnih faza: planiranje i priprema, uvodna faza, slobodno dosjećanje, faza postavljanja pitanja, završna faza i na kraju faza evaluacije (Pavliček 2013).

Ishod kriminalističkog intervjua i ispitivanja često je određen kvalitetom planiranja i pripreme. Priprema, uz organizacijsko tehničke aspekte, obuhvaća precizno upoznavanje sa svim relevantnim činjenicama u konkretnom predmetu, ali i određivanje strategije i taktike provođenja tih radnja. Osobito je važno tijekom pripreme faze ispravno postaviti specifične ciljeve i identificirati relevantne tematske cjeline o kojima će trebati prikupljati informacije, a kada je riječ o intervjuiranju ili ispitivanju okrivljenika, posebnu pozornost treba posvetiti analizi potencijalno inkriminirajućih informacija i činjenica, kao i načinu njihova korištenja. Granhang i Hartwig (2015) naglašavaju i važnost promjene perspektive osobe koja vodi intervju u fazi pripreme u svrhu predviđanja: osumnjičeničnikove percepcije dokaza, strategije obrane, a potom i sadržaja verbalnog iskazivanja. Pri tome promjenu perspektive treba shvatiti kao kognitivni kapacitet za promatranje događaja i određenih okolnosti s točke gledišta druge osobe, što podrazumijeva i predviđanje ponašanja i reakcija drugih ljudi (Galinski, Maddux, Gilin i White 2008).

Uvodna fazu potrebno je iskoristiti, osim za prikupljanje formalnih identifikacijskih podataka, davanje uputa, upoznavanje s pravima i slično, i za početnu procjenu psihičkog i zdravstvenog stanja osobe, njezinih kognitivnih i komunikacijskih sposobnosti. Za potrebe primjene metoda za detekciju laganja bitno je i „snimanje“ tzv. bazičnog komunikacijskog stanja, odnosno načina na koji osoba komunicira o temama koje nisu za nju opasne i o kojima ne laže kako bi se mogle uočiti razlike tijekom iskazivanja o relevantnim temama. U tu svrhu potrebno je svladati učinkovite taktike uspostave dobrog komunikacijskog odnosa s intervjuiranom/ispitivanom osobom.

Slobodno dosjećanje ili slobodno iskazivanje kao fazu kriminalističkog intervjua i ispitivanja koja zbog minimalnog sugestivnog djelovanja ispitivača omogućava prikupljanje najkvalitetnijih informacija o kaznenom djelu ipak treba razmatrati i s aspekta detekcije laganja. U procjeni istinitosti iskaza tijekom faze slobodnog dosjećanja mogu biti korisni pojedini kriteriji spomenute

metode SVA koji se odnose na količinu informacija danih u iskazu, a osobito količinu detalja koje osoba daje tijekom slobodnog iskazivanja, razinu strukturalnosti onoga što iznosi, logičku središnjost sadržaja, pretjerano naglašavanje irelevantnih činjenica, izostavljanje relevantnih činjenica, vremenske rupe u iskazu itd. (Amado, Arce i Furina 2015). Potrebno je također voditi računa i o načinu laganja ispuštanjem činjenica, s kojim se često susrećemo tijekom samostalnog i neprekinutog iskazivanja.

Kad se promatra s aspekta detekcije laganja, središnji dio i kriminalističkog intervjua i ispitivanja čini taktika postavljanja pitanja. Ispravno odabrana i formulirana pitanja put su prema potpunom razjašnjavanju okolnosti počinjenja kaznenog djela, ali i razotkrivanju laži. Ona tjeraju osobe koje lažu iz komfora lakšeg načina laganja kroz ispuštanje činjenica i tjeraju ih na izmišljanje i krio-tvorenje stvarnosti, što u pravilu dovodi do pojave verbalnih i neverbalnih indikatora laganja.

Pojedine metode, kao što je analiza ponašanja tijekom intervjua (Behavior Analysis Interview - BAI), koju je razvio John Reid, a čiji središnji dio metode čini set od 15 standardiziranih pitanja, konstruirane su sa svrhom da izazivaju promjene u ponašanju ispitivanih osoba koje govore laži (Masip i Herrero 2012). Procjena istine, odnosno laži temelji se na razlikovanju odgovora koje na ista pitanja daju osobe koje su povezane s počinjenjem kaznenog djela u odnosu na nevine osobe. Zbog utjecaja emocionalnog stanja u kojem se nalaze počinitelji kaznenog djela mogu se uočiti brojni verbalni i neverbalni indikatori laganja. Spomenuti set pitanja u suštini predstavlja kombinaciju irelevantnih, relevantnih, projekcijskih i kontrolnih pitanja, kakva se, uz odgovarajuće prilagodbe, koriste i prilikom poligrafskih ispitivanja.

Primjerice takva se pitanja mogu odnositi na saznanje o počinjenom kaznenom djelu. Na njih će osoba koja je povezana s počinjenjem nastojati odgovarati prostornim distanciranjem od mjesta događaja, emocionalnim distanciranjem, negiranjem povezanosti, dok će nevina osoba iskreno i otvoreno govoriti o svojoj ulozi u događaju i o činjenicama koje su potencijalno opasne za nju. Jednako tako, na pitanje o tome tko bi s obzirom na okolnosti mogao počinuti kazneno djelo osoba koja je povezana s počinjenjem pokušavat će proširiti potencijalni krug osumnjičenika, skrenuti pozornost na neke neodređene osobe, dok će osoba koja je nevina iznijeti realne sumnje o tome tko bi mogao biti počinitelj, pa makar postojale i okolnosti koje bi i nju samu mogle dovesti u vezu s počinjenjem kaznenog djela

S druge strane metoda strateško korištenje dokaza (Strategic Use of Evidence - SUE) i slične metode više su orijentirane na načine korištenja indicija i drugih dokaza tijekom kriminalističkog intervjua i ispitivanja kako bi se procijenila istinitost iskaza tijekom ispitivanja ili čak dobilo priznanje okrivljenika (Hartwig, Granhag i Luke 2014). Naime najčešći razlozi za ispitivanje neke osobe tijekom kaznenog postupka jesu postojanje indicija ili sasvim konkret-

nih relevantnih informacija o tome da je počinitelj kaznenog djela, žrtva ili oštećenik ili pak ima neka neizravna saznanja o počinjenom kaznenom djelu. Indiciji ili pak relevantne informacije neće uvijek biti takve kvalitete i količine da će nedvojbeno teretiti okrivljenika, nego će ga uglavnom na indirektan način dovoditi u vezu s počinjenjem kaznenog djela. Pa tako i postojanje tragova poput otisaka papilarnih linija ili bioloških tragova neke osobe na mjestu događaja mogu imati u jednom slučaju maksimalnu dokaznu vrijednost da je ona počinitelj kaznenog djela, a u drugom slučaju neće imati nikakvu dokaznu vrijednost. Sve će ovisiti o uvjerljivosti i istinitosti objašnjenja pod kojim su okolnostima tragovi nastali, odnosno o interpretaciji njihove dokazne vrijednosti. Takve okolnosti bit će potrebno razjašnjavati tijekom ispitivanja. Polazne osnove te metode za detekciju laganja nalaze se u hipotezi da je temeljna razlika između osoba koje govore istinu i onih koje lažu u načinu na koji se odnose prema relevantnim informacijama o nekom događaju (Hartwig, Granhag i Luke 2014). Osobe koje govore istinu iznose ih bez problema, a osobe koje lažu koriste različite taktike kako bi ih prikrile. Uglavnom se radi o taktikama izbjegavanja iskazivanja o takvim činjenicama ili, kada su izravno upitane o njima, jednostavno negiraju činjenice. Sukladno tim taktikama osobama koje lažu prilagođava se strategija postavljanja određenih vrsta pitanja. Postavljaju se otvorena pitanja, na koja će osoba koja govori istinu odgovoriti bez oklijevanja, dok će osoba koja laže izbjegavati spomenuti okolnosti koje bi za nju mogle biti inkriminirajuće. Pri tome također treba uzeti u obzir da tijekom kaznenog postupka okrivljenici ne znaju ili nisu sigurni kojim dokazima istražitelji raspolaze. Upravo na tim osnovama razrađuju se taktike koje uključuju u početku neizravno ispitivanje o činjenicama o kojima osoba laže, ali bez otkrivanja dokaza s kojima voditelj ispitivanja raspolaze. Preranim otkrivanjem dokaza daje se mogućnost osobi koja laže da pripremi uvjerljivu izliku kojom će nastojati umanjiti vrijednost dokaza (Jordan, Hartwig, Wallace, Dawson i Xhahani 2012). Suprotno tome, postupnim, ali ne prekasnim otkrivanjem relevantnih činjenica koje dovode neku osobu u vezu s istraživanim događajem dobiva se taktička prednost tijekom ispitivanja ne samo u odnosu na činjenice koje su poznate voditelju ispitivanja nego i u pogledu ostalih činjenica te dobivanja priznanja. Prilikom otkrivanja relevantnih činjenica posebnu pozornost treba posvetiti načinu njihova prezentiranja ispitivanoj osobi. Ovisno o količini takvih činjenica moguće je prezentiranje i pojedinih dijelova činjenica. Pri tome se uzimaju u obzir dva segmenta prezentiranja takvih činjenica: otkrivanje izvora informacije i specifičnost prezentiranih informacija. Smisao takva pristupa jest stvaranje dojma o uzaludnosti laganja okrivljenika, ali i drugih osoba koje lažu tijekom kaznenog postupka. Za razliku od konfrontacijskih tehnika ispitivanja, kao što je analiza ponašanja tijekom intervjua, metoda strateško korištenje dokaza spada u tehnike usmjerene na prikupljanje informacija (Granhag, Strömwal i Hartwig 2007: 28).

Treba još dodati da važnu ulogu u uspješnosti primjene tih metoda vođenja ispitivanja imaju i specijalistička, a ponekad i subspecijalistička kriminalistička znanja profesionalaca koji provode ispitivanje. Bez poznavanja općih i posebnih kriminalističkih karakteristika načina počinjenja kaznenog djela, sredstava za počinjenje kaznenog djela, motiva, vremena i mjesta počinjenja ili počinitelja neće biti moguće tijekom ispitivanja sveobuhvatno sagledati i ispravno interpretirati sve relevantne okolnosti i potom među njima prepoznati one koje su potencijalno lažne.

## 6. DETEKCIJA LAGANJA O PLANOVIMA U BUDUĆNOSTI

Iako se otkrivanje laganja u kaznenopravnom smislu uglavnom percipira u kontekstu događaja koji su se odigrali u prošlosti i radnja koje su osobe poduzele ili propustile poduzeti, znanstvenici sve više pozornosti posvećuju otkrivanju laganja o namjerama počinjenja kaznenih djela u budućnosti. Detekcija laganja o planovima i namjerama u budućnosti relativno je nov smjer u području detekcije laganja, čiji je razvoj potaknut sigurnosnim izazovima u predviđanju terorističkih akata diljem svijeta. Kao selekcijski alat doživljava sve veću primjenu u profiliranju osoba u javnom prijevozu, osobito zračnom prometu, prilikom pristupa štićenim zonama i objektima. Dvojbe se pojavljuju prilikom radnja koje mogu imati dvostruki smisao, primjerice putovanje u neki grad može biti s namjerom turističkog obilaska, ali i počinjenja terorističkog akta ili kod prijevoza predmeta dvojne uporabe koji se mogu koristiti u pojedinim proizvodnim i tehnološkim procesima, ali i za potrebe počinjenja kaznenog djela.

Znatan broj dosadašnjih znanstvenih istraživanja bio je koncentriran na laganje o događajima u prošlosti, no rezultati tih istraživanja ne mogu se automatski primijeniti na razlikovanje laganja i govorenja istine o planiranim događajima u budućnosti (Ask, Granhag, Juhlin i Vrij 2012). Sjećanja o prošlim događajima i iskustvima dohvaćamo iz dugotrajne memorije, dok o događajima koji bi se tek trebali dogoditi nemamo formirane zapise u sjećanju. Ono što imamo pohranjeno u našem sjećanju jesu planovi i namjere o nerealiziranim događajima. Mentalne projekcije o budućnosti možemo razlikovati s obzirom na razinu spremnosti na njihovu realizaciju. U tom smislu to mogu biti tek želje, ali i čvrste odluke koje neka osoba planira realizirati. Odnos prema planiranju također je individualan. Ne planiraju svi ljudi dovoljno detaljno niti sagledavaju sve okolnosti potrebne za realizaciju.

U pogledu verbalnih indikatora laganja o planiranim budućim događajima Warmelink (2012: 118) nalazi da postoji razlika između osoba koje lažu i onih koje govore istinu u količini detalja koje iznose tijekom intervjua. Lažljivci daju više detalja na očekivana pitanja od osoba koje govore istinu, ali osobe

koje govore istinu daju više detalja na neočekivana pitanja. Taj je efekt jači kod osoba koje su imale iskustvo primjerice putovanja koje opisuju. To sugerira da, iako su osobe koje lažu iskusnije i bolje pripremljene za ispitivanje, one i dalje ne mogu dati više detalja na neočekivana pitanja. Takvi rezultati različiti su kada je riječ o laganju o događajima u prošlosti, kada iznošenje manje količine detalja predstavlja indikator laganja.

Ipak, namjera počinjenja kaznenog djela u kaznenopravnom smislu puno se češće razmatra u kontekstu već počinjenih kaznenih djela. Nastoje se utvrditi njegovi pravi motivi i je li počinitelj postupao s namjerom ili iz nehaja. U tom su smislu Zangrossi i suradnici (2015) u svojem istraživanju ustanovili korisnost mjerenja vremena reakcije (vremena potrebnog za davanje odgovora na pitanje) za razlikovanje stvarnih od lažnih namjera o prošlim događajima. Pouzdanost njihovih testova bila je 95 %, dok su, kako se navodi u istom radu, u literaturi zabilježeni i bolji rezultati.

## 7. ZAKLJUČAK

Zaključno bismo mogli istaknuti stajalište koje su iznijeli Porter i Brinke (2009: 130) da je potrebno osvijestiti nepouzdanost postojećih načina ocjenjivanja vjerodostojnosti iskaza i raspršiti mitove o tome da su „zdravi razum“ i „intuicija“ korisni alati za detekciju laganja. Za razliku od subjektivnog pristupa, u prepoznavanju i interpretaciji indikatora laganja možemo govoriti o znanstveno utemeljenim pristupima u detekciji laganja i znanstveno utemeljenim indikatorima laganja.

Znanstveno utemeljeno otkrivanje laganja ima svoje oslonce u istraživanjima brojnih čimbenika koji su povezani s procesom laganja. Iako su znanstvenici često motivirani za pronalaženje univerzalnog indikatora laganja, tzv. „Pinokiova nosa“, oni u svojim istraživanjima nastoje sagledati cijeli komunikacijski proces i u njemu izolirati one verbalne ili neverbalne indikatore koji su povezani s laganjem. Pri tome je iznimno važna znanstvena verifikacija svakog takva indikatora, razumijevanje njegove diskriminacijske vrijednosti, sagledavanje njegovih uzroka te povezanosti s ostalim indikatorima i, u konačnici, s laganjem. Takav pristup znači također uzimanje u obzir specifičnosti i individualnosti koje se mogu pojaviti kod određenih kategorija osoba i u određenim situacijama. Znanstveno utemeljena detekcija laganja podrazumijeva uzimanje u obzir puno većeg broja relevantnih indikatora laganja i njihovu ispravnu interpretaciju u konkretnom slučaju.

Za sveobuhvatno sagledavanje vrijednosti pojedinih indikatora laganja važno je provođenje istraživanja na stvarnim slučajevima iz prakse, osobito kroz analizu snimaka ispitivanja, ali i istraživanja u kontroliranim laboratorijskim uvjetima.



Iako su se područjem detekcije laganja dominantno bavili psiholozi, za potpuno razumijevanje laži i laganja bit će potrebno komunikacijske situacije u kojima laži nastaju sagledati iz aspekata brojnih drugih znanstvenih disciplina i struka, poput lingvistike, sociologije, komunikologije, kriminalistike, psihopatologije, kriminologije, prava, fiziologije, farmakologije, medicine i nekih drugih disciplina.

Potrebno je također naglasiti da za prepoznavanje laži i utvrđivanje istine u funkciji kaznenog postupka neće biti dovoljne samo znanstvene spoznaje i iskustva koja se odnose na područje laži i laganja nego je potrebno i razvijati vještine vođenja kriminalističkog intervjua i ispitivanja kao dvije glavne radnje tijekom kojih se prikupljaju informacije iz personalnih izvora.

## LITERATURA

1. Adams-Quackenbush, N. (2015). *The Effects of Cognitive Load and Lying Types on Deception Cues*. Halifax: Saint Mary's University.
2. Amado, B. G., Arce, R. i Furina, F. (2015). Undeutsch hypothesis and Criteria Based Content Analysis: A meta-analytic review. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, vol. 7, izd. 1, str. 3-12.
3. Ask, K., Granhag, P., Juhlin, F. i Vrij, A. (2012). Intending or Pretending? Automatic Evaluations of Goal Cues Discriminate True and False Intentions. *Applied Cognitive Psychology*, vol. 27, izd. 2, str. 173-177.
4. Bond, C. F. i DePaulo, B. M. (2006). Accuracy of Deception Judgments. *Personality and Social Psychology Review*, vol. 12, izd. 4, str. 214-234.
5. Bond, C. F. i Fahey, W. E. (1987). False suspicion and the misperception of deceit. *British Journal of Social Psychology*, vol. 26, izd. 1, str. 41-46.
6. Bond, C. F. i Robinson, M. (1988). The Evolution of Deception. *Journal of Nonverbal Behavior*, vol. 12, izd. 4, str. 295-307.
7. Ekman, P. (1989). Why lies fail and what behaviors betray a lie. U: J. C. Yuille (ur.), *Credibility assessment*, vol. 27, str. 71-82. Dordrecht.
8. Ekman, P. (1992). *Telling Lies: Clues to deceit in the marketplace, politics and marriage*. New York: W. W. Norton.
9. Floyd, K., Burgoon, J. K., Buller, D. B. i Grandpre, J. (1996). Deceptive realities: Sender, receiver, and observer perspectives in deceptive communication. *Communication Research*, vol. 23, izd. 6, str. 724-748.
10. Galinski, A. D., Maddux, W. W., Gilin, D. i White, J. B. (2008). Why it pays to get inside the head of your opponent the differential effects of perspective taking and empathy in negotiations. *Psychological Science*, vol. 19, izd. 4, str. 378-384.
11. Garrido, E., Masip, J. i Herrero, C. (2004). Police officers credibility judgments: Accuracy and estimated ability. *International Journal of Psychology*, vol. 39, izd. 4, str. 254-275.
12. Granhag, P. i Hartwig, M. (2015). The Strategic Use of Evidence Technique: A Conceptual Overview. U: P. Granhag, A. Vrij i B. Verschuere (ur.). *Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches, First Edition* (str. 231-251). John Wiley & Sons, Ltd.
13. Granhag, P., Strömwal, L. A. i Hartwig, M. (2007). The SUE technique: The way to interview to detect deception. *Forensic Update*, str. 25-29.

14. Hartwig, M., Granhag, P. i Luke, T. (2014). Strategic Use of Evidence During Investigative Interviews: The State of the Science. U: D. Raskin, C. Honts i J. Kircher (ur.), *Credibility Assessment 1st Edition* (str. 1-36). Elsevier Inc.
15. Jordan, S., Hartwig, M., Wallace, B., Dawson, E. i Xihani, A. (2012). Early versus Late Disclosure of Evidence: Effects on Verbal Cues to Deception, Confessions, and Lie Catchers' Accuracy. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, vol. 9, izd. 1, str. 1-12.
16. Kassin, S. M. i Norwick, R. J. (2004). Why People Waive Their Miranda Rights: The Power of Innocence. *Law and Human Behaviour*, vol. 28, izd. 2, str. 211-221.
17. Levine, T. R. (2001). Dichotomous and Continuous Views of Deception: A Reexamination of Deception Ratings in Information Manipulation Theory. *Communication Research Reports*, vol. 18, izd. 3, str. 230-240.
18. Masip, J. i Herrero, C. (2012). 'What Would You Say if You Were Guilty?' Suspects' Strategies During a Hypothetical Behavior Analysis Interview Concerning a Serious Crime. *Applied Cognitive Psychology*, vol. 27, izd. 1, str. 60-70.
19. McCornack, S., Morrison, K., Paik, E., Wisner, A. M. i Zhu, X. (2014). Information Manipulation Theory 2: A Propositional Theory of Deceptive Discourse Production. *Journal of Language and Social Psychology*, vol. 33, izd. 4, str. 1-30.
20. Pavliček, J. (2013). *Kriminalistički intervju*. Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje.
21. Porter, S. i Brinke, L. (2009). Dangerous decisions: A theoretical framework for understanding how judges assess credibility in the courtroom. *Legal and Criminological Psychology*, vol. 14, izd. 1, str. 119-134.
22. Schafer, J. R. (2007). Grammatical Differences Between Truthful and Deceptive Written Narratives. Fielding Graduate University.
23. Steller, M. i Köhnken, G. (1989). Criteria-Based Content Analysis. U: D. C. Raskin (ur.), *Psychological methods in criminal investigation and evidence* (str. 217-245). New York: Springer-Verlag.
24. Van Swol, L. M. i Braun, M. T. (2014). Communicating Deception: Differences in Language Use of Justifications and Questions for Lies, Omissions and Truth. *Group Decision and Negotiation*, vol. 23, izd. 6, str. 1343-1367.
25. Volbert, R. i Steller, M. (2014). Is This Testimony Truthful, Fabricated or Based on False Memory? *European Psychologist*, vol. 19, izd. 3, str. 207-220.
26. Vrij, A. (2008). *Detecting Lies and Deceit, Pitfalls and Opportunities, Second Edition*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
27. Vrij, A. i Semin, G. R. (1996). Lie experts beliefs about nonverbal indicators of deception. *Journal of Nonverbal Behavior*, vol. 20, izd. 1, str. 65-80.
28. Vrij, A., Mann, S. A., Fisher, R. P., Leal, S., Milne, R. i Bull, R. (2008). Increasing Cognitive Load to Facilitate Lie Detection: The Benefit of Recalling an Event in Reverse Order. *Law and Human Behavior*, vol. 32, izd. 3, str. 253-265.
29. Walczyk, J. J., Harris, L. L., Duck, T. K. i Mulay, D. (2014). A social-cognitive framework for understanding serious lies: Activation-decision-construction-action theory. *Psychology & Behavioral Sciences*, vol. 34, str. 22-36.
30. Warmelink, L. (2012). Lying about intentions. United Kingdom: University of Portsmouth.
31. Zangrossi, A., Agosta, S., Cervesato, G., Tessarotto, F. i Sartori, G. (2015). "I didn't want to do it!" The detection of past intentions. *Frontiers in Human Neuroscience*, vol. 9, str. 1-10.

## Summary

---

### THE SCIENTIFICALLY BASED DETECTION OF DECEPTION FOR THE PURPOSES OF CRIMINAL PROCEDURE

The ability to recognise deception is a basic professional skill of police officers, state attorneys and judges. In this regard, this article provides an overview of contemporary scientific knowledge about certain characteristics of deception and the possibilities of detecting deception during the criminal procedure. The article discusses specific methods and tactical approaches for the detection of deception, and points out the advantages and weaknesses of some verbal and non-verbal indicators. Emphasis is given to some characteristics of conducting investigative interviews and interrogations at various stages of the criminal procedure as an important prerequisite for effective lie detection. The extent of the ability and skills to carry out these activities is often correlated to the success of deception detection. The possibility of detecting deception relating to planned future events is particularly emphasised as one of the important tools for detecting potential perpetrators of criminal offenses.

Keywords: lie detection, personal sources of information, investigative interviewing, interrogation